

Тетяна Анатоліївна Орлова,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ПРО ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ДОПУСКАЮТЬСЯ ПІД ЧАС
ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ФАКТАМИ
ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ**

Відповідно до загальноприйнятого (в теорії й на практиці) підходу під вбивствами, що вчинюються в умовах неочевидності, розуміють факти у наступних трьох ситуаціях.

Ситуація 1. Надходить заява про зникнення людини при обставинах, що вказують на можливість її вбивства. До таких випадків відносяться зникнення дітей та молодих жінок, коли вони прямували за визначеним маршрутом (додому, до магазину, до школи, на роботу тощо), не з'явилися у визначеному місці та з ними втрачено мобільний зв'язок. А також зникнення чоловіків при обставинах виявлення відчиненого автомобіля (або із залишеними ключами запуску двигуна) на віддаленій території при відсутності його власника/водія.

Ситуація 2. Виявлено труп з ушкодженнями, спричиненими сторонньою особою, за наступних обставин:

- труп виявлено на віддаленій від житла місцевості;
- особу загиблого на момент виявлення тіла не встановлено;
- відсутні свідки (очевидці) події вбивства;
- комплекс слідів на трупі та місці події вказує на відсутність корисливого мотиву вбивства, вбивства на ґрунті раптового конфлікту між знайомими особами чи іншого очевидного і зрозумілого практиці варіанта дій вбивці.

Ситуація 3. Виявлено частини розчленованого трупа. Узагальнення практики розслідування вбивств з розчленуванням трупа вказує на те, що їх вчиняють особи з найближчого оточення потерпілого. До розчленування трупа вони вдаються з метою приховати місце вчинення вбивства, яким виступає будинок, квартира чи інше приміщення, що прямо вказує на особу злочинця; та/або намагаються скрити сам факт смерті особи, якщо соціальний зв'язок із вбивцею є очевидним. Виходячи із наведеного, розслідування вбивств, що супроводжуються розчленуванням, мають специфіку тільки у ракурсі вирішення одного ключового завдання на початковому етапі – це встановлення особи загиблого та кола осіб з близького оточення.

У представленій роботі хотілось би приділити увагу типовим помилкам (недолікам), що допускаються під час проведення початкових слідчих дій, і які мінімізують перспективу формування обґрунтованого обвинувачення у кримінальному провадженні надалі. Результати проведеного нами дослідження при цьому стосується перших двох вказаних ситуацій (виявлення трупа після тривалих пошукових дій, та виявлення трупу невпізної особи на віддаленій території).

Практика вказує на те, що пошук дитини або молодої жінки необхідно розпочинати як найшвидше. Якщо особа не була знайдена на протязі трьох годин, вірогідність відшукування її живою катастрофічно знижується. Кожна година пошуків грає проти життя потерпілого. З кожною годиною старший пошукової групи (процесуальний керівник) повинен зміритися з думкою, що група відшукає труп, і відповідно повинен контролювати і концентрувати увагу на дотриманні процесуального порядку фіксації і вилучення слідів (речових доказів) біля/на/в трупі. Головним завданням при цьому є : 1) не знищити сліди; 2) визначити технічну послідовність вилучення слідів; 3) забезпечити дотримання процедури встановленої законом вилучення доказів.

Оскільки судова практика свідчить про єдиний підхід визнання «плодів отруєного дерева» недопустимим доказами, розглянемо недоліки заходів тактичних операцій з пошуку зниклих, що заважають потім процесу збору і формування доказів.

1. Велика кількість погано організованих учасників під час прочісування місцевості знищує сліди злочину/вбивці (відбитки взуття, коліс автотранспорту, сліди волочіння і переміщення трупу, сліди боротьби жертви із вбивцею, сліди крові і біологічні мікрооб'єкти виділення). Дуже багато випадків, коли вбивці приймають активну участь у пошукових діях (Сергій Ткач, Микола Тарасов - вбивця Даши Лук'яненко, Одеська обл.). Зводиться нанівець можливість роботи кінологічної служби, оскільки знищуються повністю або «перебиваються» запахові доріжки слідів жертви та злочинця. Собаки не можуть працювати у такій слідовій картині, оскільки вноситься багато свіжих сторонніх запахів. Особливо, якщо представники пошукової групи мають різкі запахові

характеристики – користуються парфюмом, працюють з мастильними матеріалами (бензином, соляркою). Заважає працювати службовому собаці й запах тютюну та алкоголю. Тому під час планування пошуку та інструктажу учасників необхідно враховувати цей фактор.

2. Як правило відсутній план пошуку. Учасники (курсанти і працівники ДСНС, поліція, волонтери, місцеві жителі) пересуваються хаотично, часто ходять один за одним. Практика свідчить про те, що краще призупинити пошук, розробити єдину стратегію операції, ніж направити людей без будь-якого інструктажу і керівництва.

3. Речові докази (предмети, сліди відбитки, мікрочастинки), які виявляються, вилучаються з порушенням процесуальної процедури (не упаковуються вірно, не присутні поняті, не оформлюються протоколом). На допущених процесуальних помилках потім сторона захисту робить акцент в суді. Ці докази визнаються недопустимими і виводяться із бази обвинувачення, як «Плоди отруєного дерева».

План пошуку повинен бути продуманий з точки зору черговості, послідовності та доцільності застосованих заходів. Кожна ситуація при цьому є індивідуальною.

4. Учасники, які обстежують домоволодіння жителів місцевості, повинні чітко знати :

- їх дії повинні відбуватися тільки за добровільної згоди власників об'єкту , тобто до огляду, обстеження може допустити тільки особа, якій належить цей об'єкт;

- самостійно вилучати, доставляти речові докази слідчому/прокурору вони не мають права, це повинен робити тільки слідчий у процесуальній формі з дотриманням правил (протокол, поняті, опис, пакування і опечатування).

5. Якщо учасників пошуку (учасників СОГ в тому числі) не допускають власники у приміщення або на територію, необхідно враховувати два аспекти :1) є підстави для проведення примусового обстеження (обшуку) з наступним повідомленням прокурора та судді про такий факт та результати (мова йде про підстави необхідності врятування життя людини, переслідування злочинця, попередження дій із знищення слідів злочину); 2) цей об'єкт необхідно розцінювати, як підозрілий, взяти його під жорсткий контроль і спостереження цей об'єкт та дії осіб, що мають доступ до нього , і отримати у найкоротший термін Ухвалу суду на проведення обшуку у ньому.

6. Слід враховувати такий вкрай небезпечний фактор, як накопичення під час пошукової операції внутрішнього гніву, як у членів родини зниклого/загиблого. Тут біль втрати, страх, паніка накопичуються, трансформуються у ненависть і гнів до тих, кого можна звинуватити. Приклад: 19 листопада 2019 року події у м. Прилуки, підліток Денис Чаленко потрапив під потяг, загинув від удару на місці, батьки побачили байдужість членів СОГ, небажання обслідувати ретельно місце події, вислухали про єдину «робочу» версію події від них – нещасний випадок. Результат – місцеві повстали, організували масові протести біля відділу поліції, що потягло численні звільнення в тому числі керівництва ГУНП, провадження зайшло у глухий кут. Аналогічні події: м. Криве Озеро, 2016 рік, вбивство Олександра Цукермана; травень 2020 м. Кагарлик, поліцейські згвалтували дівчину - у всіх цих подіях є закономірність. Гнів накопичується також в учасників пошуку. Люди не сплять декілька днів, втомлюються, мерзнуть. Цей фізіологічний стан трансформується у агресію. Через декілька перших днів пошуку в учасників нарощується внутрішнє напруження, яке повинно знаходити вихід. Це напруження трансформується у агресію і виражається у наступному:

- у формі фізіологічної розправи над затриманими особами, яких вважають причетними до вбивства /згвалтування;

- у фізичній розправі над родичами затриманих, знищення їх майна (розписують їх паркани, б'ють вікна, заливають фарбою подвір'я);

- у претензіях до поліції, обвинуваченні у бездіяльності, недбалості, хабарництві.

Враховуючи вказаний фактор, необхідно діяти і приймати заходи на упередження накопичення гніву, зокрема робити наступне.

1. Не давати «пару накопичитися». Для цього попереджати скупчення людей і обговорення ними теми пошуку зниклого (або вбивства), оскільки люди один одного частіше заряджають негативом. В обговоренні натовпом немає конструктиву, там тільки підвищується емоційне переживання.

2. С представниками громади необхідно постійно спілкуватись, інструктувати, ділитись інформацією, доводити до відома новини у провадженні, проводити прес-конференції тощо, тобто «пар випускати».

3. Найбільш активних/агресивних учасників та лідерів громади необхідно відразу від'єднувати та залучати до співробітництва. Такі учасники повинні постійно відчувати відповідальність і наближення до керівництва.

Підводячи підсумок, хотілось би акцентувати увагу на важливості подальшого удосконалення тактики пошукових операцій осіб при обставинах, що вказують на вчинення вбивств в умовах неочевидності.